

OPINIE

Doofpot

Mediatie voor iedereen

met cynisme van de IBG

Mediation voor Iedereen

Het antwoord op Niemand is Neutraal

De populariteit van Mediation blijft groeien. Het aantal mediators neemt toe en de verwachtingen rond dit nieuwe model van conflictbeslechting lopen op. De discussie over de mogelijkheden en beperkingen van Mediation begint vorm te krijgen. In Alibi 33.3 verscheen het artikel *Niemand is Neutraal*, waar ik achter de claim van neutraliteit een politiek vraagstuk blootlegde. Hieronder tracht ik een visie te formuleren waaruit dat vraagstuk kan worden beantwoord - een visie op de rol die het instituut Mediation in onze maatschappij kan vervullen.

Aik Kramer

Inleiding

In *Niemand is neutraal* introduceerde ik Mediation als 'een vorm van conflictbemiddeling waarbij de strijdende partijen onder begeleiding van een neutrale derde (de mediator) zélf naar hun eigen oplossing toewerken'. Mediation gaat uit van de autonomie van de partijen en hun wil om tot een oplossing te komen die aan hun beider belang voldoet; de mediator bemoeit zich niet met de inhoud van het conflict maar 'bewaakt' enkel het proces. Daarmee wordt neutraliteit de belangrijkste eigenschap van de mediator, maar deze neutraliteit is niet onprobleematisch. Want wat wordt er onder neutraliteit verstaan? Bijvoorbeeld, wat mag/moet de mediator wanneer één van de partijen zichzelf tekort doet? In *Niemand is neutraal* heb ik betoogd dat achter dergelijke vragen eigenlijk een maatschappelijk

vraagstuk schuilgaat. Ik vatte de vragen samen in de volgende probleemstelling: *'Is articulatie van belangen een element van de autonomie van partijen die door de mediator moet worden gerespecteerd, of moeten partijen op dit punt juist worden gecompenseerd in hun ongelijkheid?'* Kortom: *Hoe moet de mediator omgaan met ongelijkheid tussen partijen?*

Mediators bezigen bij dergelijke problemen vaak de term 'empowerment'. Empowerment laat zich vertalen als 'machtiger maken' of 'iemand in staat stellen tot'. Echter, met het aanwenden van deze Engelse term ontwijkt men, mijns inziens, waar het hier werkelijk om gaat, namelijk, om *emancipatie binnen het mediation-proces* en de rol die de mediator daarbij speelt. Zoals ik reeds eerder aangaf, is het antwoord op deze vraag 'politiek' getint, omdat het wordt ingegeven door persoonlijke overtuiging. Het antwoord op deze vraag kan niet enkel vanuit het mediation-model worden gegeven. Het kan niet anders of het weerspiegelt een onderliggend ideaal dat op haar beurt weer een onderdeel vormt van een meer algemene maatschappijvisie. Ik zal deze vraag nu trachten te beantwoorden door Mediation in een sociale context te plaatsen en te kijken welke betekenis de claim van neutraliteit binnen diezelfde context heeft. Vervolgens zal ik aan de hand van drie projecten een mogelijk toekomstbeeld schetsen van Mediation als maatschappelijke institutie.

Individualisme

Tot nu toe heb ik een onderscheid

gemaakt tussen Mediation en andere vormen van bemiddeling en wel op grond van de (ideaaltypische) houding van de mediator die enkel en alleen gericht is op het proces en niet op de inhoud van het conflict. In deze paragraaf laat ik dat onderscheid even los en behandel ik de plaats die bemiddeling binnen de maatschappij inneemt.

Bemiddeling is van alle tijden.

Geschiedenisboeken staan vol grote en kleine, onschuldige en bloedige conflicten, en er zijn altijd mensen geweest die hebben getracht bij dergelijke conflicten te bemiddelen. In het verleden waren er meer 'natuurlijke' bemiddelaars, zoals de dorpsoudste, de dokter en de leraar, maar in de loop der tijd zijn deze bemiddelaars verdwenen. De dorpsoudste is burgemeester geworden en heeft het te druk met politiek bedrijven om nog te bemiddelen bij onderlinge conflicten van stedelingen, de dokter heeft nog maar vijf minuten per patiënt en de leraar is overbelast - zij allen verloren het vermogen om bij andermans conflicten te bemiddelen. Een mogelijke verklaring hiervoor is 'individualisering'. Onder individualisering versta ik de ontwikkeling binnen onze maatschappij waardoor mensen geïsoleerd dreigen te raken en waar onderlinge betrokkenheid en samenwerking door andere vormen van sociale structurering worden verdrongen.

In onze westerse maatschappij kan deze individualisering naar mijn mening niet los worden gezien van de opkomst van de moderne consumptiecultuur. Aangezien voor een goed functioneren van de economie

de koopkracht van het individu constant moet toenemen, moeten er dus binnen de maatschappij instrumenten voor handen zijn om deze te stimuleren. Het individualisme is zo'n instrument, immers, een individu is gemakkelijker te beïnvloeden dan een groep. Ook de privatisering van

de publieke diensten, waarbij het solidariteitsprincipe van het 'publieke' wordt verlaten voor de 'eigen verantwoordelijkheid' van burgers, zie ik als onderdeel van de opmars van dit commerciële individualisme. Let wel, ik voer dit niet aan als kritiek op het stelsel waarbinnen dit individualisme een duidelijke plaats heeft, maar verwijs naar het sociale isolement en de onderlinge vervreemding als cruciale factoren in de opkomst van Mediation. De individualisering heeft er, onder andere, toe geleid dat de burger steeds meer een beroep is gaan doen op individuele rechten in plaats van op zoek te gaan naar gemeenschappelijke belangen, hetgeen in Nederland, onder meer, heeft geleid tot een overbelasting van het rechtsapparaat. In een maatschappij waar het 'ieder voor zich' is, liggen betrokkenheid en samenwer-

king niet voor de hand. Deze verandering in het sociale klimaat, waarvan de gevolgen zich steeds vaker aandienen, is de achtergrond waar tegen we Mediation moeten bezien, willen we de vraag rond emancipatie binnen het mediation-proces kunnen beantwoorden. De toenemende belangstelling voor Mediation is binnen deze context dan ook te verklaren: Ze voldoet aan een groeiende behoefte.

Als we het juridische proces beschouwen als een individualistische manier van conflictbeslechting waarbij beide partijen slechts hun eigen belangen trachten te realiseren, dan is Mediation te beschouwen als de tegenhanger daarvan. In *Niemand is neutraal* plaatste ik deze twee reeds tegenover elkaar en merkte toen op dat rechtspraak als het 'sluitstuk van de democratische rechtsstaat' wordt beschouwd: 'De rechter beschermt burgers tegen inbreuken op hun rechten.' Binnen de context van deze tegenstelling betekent dit dat de juridische procedure uitgaat van het onvermogen van partijen. Mediation, daarentegen, vindt haar rechtvaardiging juist in hun vermogen om zelf tot een oplossing te komen. Mediation is erop gericht dit (communicatieve) vermogen te vergroten. De mediator helpt de partijen bij het formuleren van hun belangen en wensen en waarborgt de ruimte voor onderhandeling. De grondhouding van de mediator is dus gericht op 'emancipatie' van de partijen, omdat de mediator hen 'in staat stelt' tot een (eigen) oplossing te komen. Derhalve vloeit de neutraliteit van de mediator voort uit de autonomie van de partijen, en is de grondhouding van de mediator erop gericht diezelfde autonomie te vergroten. De vraag hoe de ideale mediator omgaat met ongelijkheid moet, lijkt mij, dan ook tegen deze achtergrond worden beantwoord. Mediation is een open proces, het-

geen betekent dat de partijen en de mediator (binnen de afgesproken grenzen) vrij zijn in de manier waarop zij met het conflict omgaan. In geval van ongelijkheid - bijvoorbeeld bij machtsrelaties - is het in eerste instantie aan de mediator deze ongelijkheid boven tafel te krijgen. Natuurlijk kunnen de partijen zich daartegen verzetten, maar de mediator heeft tal van instrumenten om dergelijke verborgen factoren bespreekbaar te maken (bijvoorbeeld door vragen te stellen om er achter te komen welke belangen achter de standpunten schuilgaan.). Bovendien, de voorwaarde van vrijwilligheid geldt ook voor de mediator en in geval van sabotage staat het de mediator vrij om dit bespreekbaar te maken of de mediation zelfs te beëindigen. Binnen het mediation-model staat er niets in de weg aan het betrekken van andere 'derden' bij het proces. De mediator is geen therapeut en geen jurist, en het moge duidelijk zijn dat er zekere grenzen zijn aan de emancipatoire functie van de mediator. Het is niet aan de mediator om de onzekerheid van een partij weg te nemen (als dat al mogelijk is) of om een partij te leren voor zichzelf op te komen, maar het is wel aan de mediator die onzekerheid te benoemen en te vragen welke rol deze binnen het conflict speelt. Is ze een 'onderdeel' van het probleem, dan kan de mediator het gesprek in die richting sturen en vragen hoe de partij(en) daarmee willen omgaan. Als een dergelijk ingrijpen door een van de partijen wordt geboycot, kan dat een aanwijzing zijn dat er iets mis is met de 'commitment' van die partij. Bij problematische machtsrelaties is het aan de mediator om helderheid te scheppen en verborgen boodschappen te expliciteren. Vergeet niet, Mediation is in principe altijd een initiatief van partijen, hetgeen betekent dat er een wil tot het oplossen van het conflict is. Bij

machtsmisbruik is het dan ook de vraag of die wil eigenlijk niet een dekmantel voor een geheime agenda vormt. De mediator bewaakt het proces en daarmee ook de strategie van partijen. Zodra duidelijk wordt dat deze enkel en alleen gericht is op het realiseren van eigenbelang is het mediation-proces ten einde. Hieruit vloeit voort dat er ook conflicten zijn die ongeschikt zijn voor mediation en die bijvoorbeeld beter aan een rechter kunnen worden voorgelegd. Toch ben ik van mening dat de complexiteit van machtsrelaties, waarachter wederzijdse afhankelijkheid kan schuilgaan, maakt dat zelfs een mislukte mediation een positieve bijdrage kan leveren aan de beslechting van een dergelijk conflict. Het is belangrijk te beseffen dat mediation niet staat of valt met het bereiken van een oplossing, maar dat het een 'faciliterend' proces is, waarbij het in eerste instantie om communicatie over het conflict draait en niet om de uiteindelijke oplossing. Iedere oplossing is slechts een uitdrukking van de (verbeterde) relatie tussen partijen. Wanneer partijen niet tot een oplossing komen, heeft de mediator niet gefaald, omdat de mediator niet naar een oplossing streeft. Zou de mediator dat wel doen, dan maakt hij/zij immers daarmee een inbreuk op de autonomie van partijen en juist dan is de mediator niet meer neutraal. De vraag *'Is articulatie van belangen een element van de autonomie van partijen die door de mediator moet worden gerespecteerd, of moeten partijen op dit punt juist worden gecompenseerd in hun ongelijkheid?'* kan dus als volgt worden beantwoord: *De articulatie van belangen is een element van de autonomie van de partijen en aangezien het mediation-proces er juist op gericht is die autonomie te vergroten, moet de mediator de partijen in staat stellen hun belangen te articuleren en, uiteindelijk, te verdedigen.*

Het gaat daarbij niet zozeer om compensatie van ongelijkheid, maar in eerste instantie om het mogelijk maken van communicatie over die ongelijkheid. In geval van misbruik (bij machtsrelaties) moet de mediator terugkeren naar het begin van het mediation-proces, namelijk naar de wil van partijen om samen tot een oplossing te komen die aan de belangen van beide partijen voldoet. Ontbreekt die wil, dan is mediation niet mogelijk.

Het mediation-proces is dus in feite zelf een vorm van emancipatie, waarbij de mediator de ruimte creëert voor de partijen om hun belangen te articuleren en verdedigen. De neutraliteit van de mediator is niet meer dan de weerspiegeling van de autonomie van partijen. Binnen de context van onze sterk geïndividualiseerde samenleving heeft het vergroten van die autonomie een duidelijk doel, namelijk het (weer) mogelijk maken van onderlinge betrokkenheid en samenwerking. Mediation geeft het individu handvaten om uit zijn/haar isolement te geraken en op zoek te gaan naar gedeelde belangen. Ik stelde reeds dat het individualisme een duidelijke plaats inneemt binnen ons economische systeem. Mocht Mediation vanwege haar tegengestelde streven hierop worden afgewezen, dan staan wij wellicht aan het begin van een nieuwe modellenstrijd, waarbij mediators een gedachtegoed vertegenwoordigen dat verder gaat dan louter conflictbeslechting. Ik zie deze strijd vooralsnog niet uitbreken, omdat wij in polder-modelstaat-Nederland een traditie van overleg en onderhandeling kennen en veel waarde hechten aan debat.

Deze discussie zou niet compleet zijn zonder aandacht voor de effecten van de mondialisering. Dit proces lijkt af te sturen op een wereld waarbinnen economische belangen voorrang krijgen. Als de mondialisering mogelijk leidt tot de definitieve

vestiging van het commercieel individualisme, dan is wellicht zinnig tegenwicht te bieden door onderlinge betrokkenheid en samenwerking te stimuleren. Ons poldermodel en de daarbij behorende consensuscultuur (die door de mondialisering steeds meer onder druk komt te staan) vindt in Mediation wellicht haar redding.

Drie projecten voor de toekomst

Met het antwoord op de vraag over emancipatie binnen het mediation-proces zijn we aangekomen bij een bespreking van de toekomst van Mediation als maatschappelijke instelling. Ik wil dit doen aan de hand van drie projecten die de methodiek van Mediation reeds in de praktijk brengen: Mediation naast Rechtspraak, het vak Conflictbeslechting aan de juridische faculteit van de UvA, en het project Mediation-door-Leerlingen.

Het onderzoek van de overheid naar de mogelijke toepassing van mediation in juridische zaken heeft bijzonder positieve resultaten opgeleverd. Mediation blijkt bijzonder geschikt wanneer het juridische kader van een procedure te beperkt is om rekening te houden met de onderliggende belangen die aan het conflict ten grondslag liggen. De overbelasting van het rechtsapparaat en het gegeven dat een rechterlijke beslissing in een conflictsituatie vaak geen duurzame oplossing biedt, vergroten de kans dat Mediation een plaats krijgt binnen het rechtsapparaat. De aanvankelijke scepsis van de kant van juristen maakt langzaam maar zeker plaats voor het besef dat Mediation wellicht wel dé oplossing is voor de tekortkomingen van procesvoering. Voorlopig is doorverwijzing door de rechter nog de voorname wijze waarop mediation in juridische zaken ingang vindt, maar het is zeer goed mogelijk dat zich in de toekomst een meer autonome praktijk ontwikkelt.

Het nieuwe, voor eerstejaars studenten verplichte, vak Conflictbeslechting neemt een bijzondere plaats in binnen de rechtenstudie aan de UvA. Het vak biedt een kritische beschouwing van het recht en de rechtsleer, waarbij de eerstejaars studenten zich kunnen verdiepen in de politieke dimensie van recht en uitdrukking kunnen geven aan hun eigen opvattingen over recht en rechtvaardigheid. De rechtenstudie wordt thans gekenmerkt door een zeker dogmatisme, waarbij de politieke dimensie van het recht slechts zijdelings ter sprake komt. In het programma van Conflictbeslechting neemt Mediation een belangrijke plaats in. De methodiek van Mediation wordt zowel theoretisch als praktisch toegepast. Het wordt gebruikt om de problemen te illustreren die ontstaan bij de juridificering van conflicten. Door Mediation naar het begin van de studie te halen (het was voorheen een keuzevak) worden de rechtenstudenten geconfronteerd met een vorm van conflictbeslechting die impliciet kri-

tiek levert op het juridische proces. Hierdoor worden zij gestimuleerd zich nader te bezinnen op studiekeuze en toekomstplannen. Mediation-door-Leerlingen is een projectgroep die Mediation introduceert in het basis- en voortgezet onderwijs. In eerste instantie worden er begeleiding, lesmateriaal en oefeningen geboden die docenten in hun eigen lessen kunnen gebruiken. Mediation-door-Leerlingen heeft tot doel Mediation, en de wijze van communiceren die het vertegenwoordigt, tot dé manier te maken waarop onderlinge ruzies binnen een school worden opgelost. Naast een algemene deel biedt Mediation-door-Leerlingen daarom een traject waarbinnen een selectie van leerlingen opgeleid wordt tot leerling-mediator. Bij een ruzie worden deze leerlingen opgetrommeld om hun medescholieren te helpen het uit te praten. Mediation-door-Leerlingen is erop gericht kinderen handvaten te bieden om op een constructieve manier ruzie te maken, waarbij sociale vaardigheden worden getraind en

gebruik wordt gemaakt van een vereenvoudigde versie van het mediation-model. Het gaat bij Mediation-door-Leerlingen niet alleen om het leerklimaat (er ligt een direct verband tussen sociale competentie en leerresultaten), maar om de gedachte dat sociale vaardigheden even belangrijk zijn als kennisvakken zoals wiskunde en biologie. Kinderen zijn de toekomst en een vreedzame, geweldloze samenleving begint dus op het schoolplein. De bovengenoemde projecten zijn gericht op het gemeenschappelijk maken van Mediation en de wijze van communiceren die het vertegenwoordigt. Ze zijn daarmee een voorbeeld van de open structuur die Mediation zo bijzonder maakt. Mediation is niet alleen voorbehouden aan mediators. Mediation is bemiddeling voor een maatschappij waarin belangen zich niet eenvoudig meer laten categoriseren en beoordelen. Mediation is openheid. Mediation is solidariteit. Mediation is voor iedereen! ●